

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Барщевського Євгена Ігоровича «Еволюція АСЕАН в контексті глобалізаційних викликів ХХІ століття», подану на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку

Глобалізація світового простору становить ґрунтовний виклик не тільки для держав як ключових акторів міжнародних відносин, але й для відносно нових суб'єктів міжнародної системи – регіональних інтеграційних об'єднань. До таких інтеграційних структур можна віднести Асоціацію країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). Дослідження процесів еволюції АСЕАН в контексті глобалізаційних викликів ХХІ століття є актуальним і важливим у науково-теоретичному та практичному відношеннях, адже в останні роки східноазійський регіон на чолі з Китаєм трансформувалася в самостійний центр політичної та економічної сили. АСЕАН відіграє значну роль у цьому процесі шляхом створення політико-економічного середовища для використання формальних і неформальних організаційних заходів. Актуальність дисертаційного дослідження полягає насамперед у тому, що в українській політичній науці не існує комплексного або теоретико-системного підходу до аналізу еволюції АСЕАН, що є значною перешкодою в контексті актуалізації цього напрямку зовнішньої політики України.

На думку опонента, дисертаційна робота Барщевського Є.І., яку підготовлено в межах планової теми Чорноморського державного університету імені Петра Могили «Глобальні та регіональні проблеми міжнародних відносин: історія та сучасність», відзначається оригінальною авторською концепцією дослідження еволюційного розвитку АСЕАН, некласичною методологією аналізу процесів регіональної інтеграції (метод соціального конструктивізму). При цьому робота містить чимало історичного,

політологічного, економічного й соціологічного матеріалу, який вперше вводить у науковий обіг.

Наукова і практична цінність дисертаційного дослідження в цілому і, зокрема основних теоретико-методологічних положень, належним чином обґрунтовані та доведені. Мета та сформульовані завдання дослідження, а також вироблена на їх основі структура роботи за своїм змістом охоплює більшість аспектів, які впливають на еволюцію інтеграційного розвитку в Південно-Східній Азії в біполярний і постбіполярний періоди.

Розгляд роботи дає можливість стверджувати, що її автору вдалось у цілому вирішити поставлені в дисертаційному дослідженні завдання. Справляє враження методологічний інструментарій представленої роботи, який характеризується інноваційним та міждисциплінарним підходом. Останнє дозволило по-новому оцінити складні відцентрові та доцентрові процеси, що відбуваються в Південно-Східній Азії за рахунок використання системного методу на противагу існуючим у вітчизняній літературі редукціоністським підходам.

Комплексний характер дисертаційної роботи обумовив опрацювання значної джерельної бази та літератури і створив основу для аналізу АСЕАН в якості складної системи, де домінують чинники нормативного та соціокультурного характеру. Це також уможливило систематизацію та дослідження комплексу деструктивних чинників, які пов'язані з динамічними процесами глобалізації. На особливу оцінку заслуговує застосування автором теорії соціального конструктивізму (Розділ 1, пункт 1.3) для визначення передумов створення АСЕАН, верифікації сформованої Є. Барцевським гіпотези щодо системної трансформації, яка відбулася в Південно-Східній Азії впродовж 1960-х років.

Теоретичне значення дослідження зумовлене тим, що розроблена автором модель еволюції АСЕАН являє собою комплексну та цілісну науково-теоретичну платформу, основні положення якої можуть бути використані у подальших наукових розвідках. Більшість теоретико-концептуальних

припущень відрізняються науковою новизною, а отже можуть бути включені до навчальних програм суспільствознавчих факультетів ВНЗ України.

Практичну складову дисертації посилюють рекомендації щодо нагальних кроків, які здатні інтенсифікувати рівень співробітництва України з державами АСЕАН. Зокрема, автором запропоновані такі ініціативи: внесення змін до законодавчої бази України, що регулює засади внутрішньої та зовнішньої політики, започаткування пілотних проектів з метою залучення інвестицій з Сінгапуру та Малайзії для переоснащення та побудови інфраструктурних проектів на території України, а також активізація участі українських виробників та підприємств у конкурсах на спорудження газотранспортних й інфраструктурних об'єктів в межах програми АСЕАН тощо (с. 173-175).

На основі критичного аналізу та використання ключових положень теорії соціального конструктивізму американського дослідника Александра Вендта автором сформовано власний підхід до аналізу об'єкту та предмету дисертаційного дослідження, що відзначається науковою новизною у порівнянні з існуючими вітчизняними підходами. Отже, в дослідженні вперше в українській політичній науці застосовано ідеалістичну теорію міжнародних відносин як наріжний камінь аналізу інтеграційних процесів у Південно-Східній Азії (с. 25-36; с. 37-40).

У першому розділі дисертаційної роботи автор переконливо доводить, що становлення та розвиток АСЕАН впродовж всього періоду «холодної війни» відбувалося в контексті пошуку новоутвореними державами власної типової та колективної ідентичності, що сприяло утворенню формальних та неформальних норм міждержавної кооперації, які отримали назву «Шлях АСЕАН». Дисертант зазначає важливість когнітивного аспекту як невід'ємної складової кооперації між державами АСЕАН та систематизує норми АСЕАН, розділяючи їх на формальні й неформальні і досить змістовно аргументує власне припущення про те, що ці норми складають інтеграційну підсистему АСЕАН (с. 56-58).

Наукова новизна цих положень становить велике значення для вітчизняного політологічного дискурсу, адже, на відміну від західних

політологів-міжнародників, українські фахівці дуже мало акцентують увагу на нормативній частині розвитку АСЕАН, приділяючи більше уваги міждержавним та економічним аспектам. Підтвердження науково-теоретичної гіпотези дозволило Барщевському Є.І. визначити парадигму аналізу впливу глобалізаційних загроз сучасності, які становлять екзистенційну загрозу для існування АСЕАН (с. 33).

У другому розділі дисертаційної роботи аналіз нормотворчого плану «Шлях АСЕАН» показує, що економічні наслідки нестримного процесу глобалізації, які матеріалізувалися у вигляді Азійської фінансової кризи 1997-1998 років та Світової фінансової кризи 2008-2010 років, мали деструктивний, хоча й нееквівалентний за своїми наслідками вплив на розвиток організації. Були також зроблені висновки, що азійська фінансова криза мала більш значний вплив на розвиток АСЕАН, ніж світова фінансова криза (с. 86-87).

За допомогою емпіричного та фактологічного матеріалів обґрунтовуються припущення про те, що обидві кризи мали зворотній – конструктивний ефект, який надав поштовху подальшому розвитку інтеграційного об'єднання. Констатується, що обидві кризи сформулювали запит на інституційну еволюцію організації, що знайшла відображення в таких діях як: ухвалення «Ханойського плану дій», «Бачення АСЕАН–2020», прийняття другої декларації АСЕАН (Балійський договір) та Статуту АСЕАН. Зокрема, робиться припущення про те, що значення норми м'якого інституціоналізму було зведено до мінімуму шляхом посилення ролі Секретаріату АСЕАН та інших виконавчих органів організації (с. 72-73).

Вперше в контексті вітчизняної науки доводиться, що «демократизація» деяких країн АСЕАН мала значний вплив на елітоцентристську модель співробітництва в Південно-Східній Азії (с. 98-104). Визначається той факт, що намагання демократичних країн запровадити практику дотримання прав людини на рівні організації під час ухвалення концепції «політико-безпекової спільноти АСЕАН» та Статуту АСЕАН викликало негативну реакцію з боку авторитарних держав регіону (с. 108-111). Дисертант у комплексі дослідив

протиріччя, що виникли у міждержавних відносинах між авторитарними країнами та демократіями АСЕАН. Доведено, що демократизація деяких країн АСЕАН частково змінила модель кооперації всередині АСЕАН, хоча й не трансформувала систему загалом. Зазначено, що демократичні уряди держав Південно-Східної Азії були більш схильні до порушення фундаментальних норм АСЕАН, а саме: поважання державного суверенітету, невтручання у внутрішні справи, прийняття всіх рішень з попередньою консультацією та консенсусом. Особливе значення має авторський аналіз зовнішньої політики демократій АСЕАН, які неодноразово виступали за модифікацію існуючих норм інтеграційного об'єднання.

Показано, що формування майданчику «Зібрання народів АСЕАН», яке нараховує більшість регіональних неурядових організацій, що існують в субрегіоні, сформувало новий напрямок розвитку – АСЕАН III. Цей доробок варто вважати особистим досягненням дисертанта, адже у вітчизняній політичній літературі не існує комплексного аналізу конструктивного впливу демократизаційних процесів на розвиток організації, а лише відмічається неоднорідність цих процесів.

У третьому розділі дисертації досліджено основні вектори безпекової політики АСЕАН, зокрема функціонування таких безпекових механізмів як Регіональний Форум АСЕАН (АРФ). Визначено та доведено еволюцію сприйняття державами АСЕАН загрози транснаціонального тероризму. Показано та проаналізовано першочергові кроки індонезійського, малайзійського та філіппінського урядів щодо посилення антитерористичної кооперації на міждержавному рівні. Говорячи про зміну когнітивної моделі кооперації, автор обґрунтував власне припущення про те, що загроза транснаціонального тероризму суттєво вплинула на нормотворчий інститут «Шлях АСЕАН» та нівелювала норму регіоналізму (с. 129-133).

Заслуговує на високу оцінку авторський аналіз функціонування АРФ на сучасному етапі, який містить декілька важливих науково-теоретичних досягнень. По-перше, використовуючи теоретичні припущення соціальних

конструктивістів дисертантом змодельований методологічний підхід, який аналізує АРФ у якості механізму соціалізації регіональних потуг (с. 133-137). По-друге, проведено комплексне біхевіоральне дослідження реакції азійських держав на нещодавні конфлікти в Південно-Китайському морі (с. 139-147). Звернення автора до з'ясування дієвості АРФ є особливо важливим для вітчизняної політичної думки, адже українські дослідники переважно розглядають безпековий інститут з позицій школи політичного реалізму, себто – не досліджують «соціальний ефект» регулярних міждержавних зустрічей, які відбуваються в рамках функціонування Форуму.

Окремої уваги заслуговує аналіз потенційних напрямків представлення інтересів України в Південно-Східній Азії. Автор переконливо доводить, що існуюча законодавча база України не відображає важливість азійського напрямку зовнішньої політики нашої держави. Відзначається перманентне послаблення політико-економічної співпраці між Україною та провідними державами АСЕАН (Сінгапур, Малайзія, Таїланд), що зумовлено утворенням зони вільної торгівлі між АСЕАН та Китаєм, а також переважанням в українському експорті товарів з низькою доданою вартістю (переважно первинна сировина). Особливої уваги заслуговує аналіз та надані рекомендації щодо представлення інтересів України у співпраці з АСЕАН, які у випадку застосування, можуть значно інтенсифікувати діалог між Україною та керівництвом АСЕАН (с. 166-173).

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, яка відзначається високим теоретичним і методологічним рівнем аналізу наукової проблеми, вважаємо за доцільне висловити деякі побажання та зауваження.

1. У частині авторських теоретичних гіпотез і положень присутні елементи перебільшення ролі західних політичних концепцій Нового та Новітнього часу (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ім. Кант, А. Вендт тощо) для аналізу модернізаційних і інтеграційних процесів східноазійського геополітичного та соціокультурного ареалу. На наш погляд, необхідно мати на увазі, що теорія соціального конструктивізму, як породження Нового модерну страждає на

універсалізм і претензію виконувати роль «гранд-теорії», що мало чим відрізняє її від редукціонізму доби класичних теорій міжнародних відносин.

2. У першому розділі, присвяченому розгляду та систематизації джерел і наукової літератури, у порівнянні з іншими доволі слабо представлені праці провідних російських вчених неореалістичної і неоліберальної школи спеціалістів-міжнародників у галузі східноазійської проблематики (О. Арін, Л. Арешидзе, Є. Бажанов, А. Воскресенський, Г. Костюніна, Н. Малетін, В. Михеев, М. Титаренко, Г. Чуфрін, С. Шипілов тощо).

3. Авторський підхід, що базується на методологічному інструментарії соціального конструктивізму, доцільно було б підкріпити деякими положеннями концепції регіоналізму, яку було сформовано шведською школою міжнародних відносин – Б. Хеттне, Ф. Содербаума та інших. Включення ключових ідей концепції «нового регіоналізму» австралійських вчених-міжнародників П. Дрісдейла і Р. Рейвенхілла збільшило б валідність отриманих результатів, адже АСЕАН на сучасному етапі власного розвитку є продуктом регіоналізації азійського простору, який все ще відзначається формуванням класичних і автохтонних атрибутів системи, наприклад, нещодавнє заснування Азійського банку інфраструктурних інвестицій (АІВ).

4. Погоджуючись із визначеними автором глобалізаційними загрозами сучасності, що становлять суттєву небезпеку для розвитку АСЕАН, варто було б також проаналізувати еволюцію політики Асоціації щодо попередження загроз техногенного та епідеміологічного характеру. Дисертантом була зроблена спроба виявити наслідки проблеми транскордонного забруднення для країн-членів організації (с. 113-115). Проте, цей напрямок дослідження був комплементарний, адже автор проаналізував це питання в контексті формування громадянського суспільства та діяльності регіональних неурядових організацій.

Утім, висловлені зауваження й міркування не впливають на загальний висновок про те, що дисертаційна робота Барщевського Є.І. є оригінальним і завершеним у рамках поставлених завдань політологічним дослідженням, що

вирішує важливу наукову проблему і становить значний внесок у вітчизняну політичну науку, яка аналізує стан розвитку сучасних міжнародних відносин, зокрема інтеграційні та безпекові процеси в Південно-Східній Азії. Автореферат дисертації адекватно відображає її структуру, ключові положення та висновки.

Підготовлена робота відповідає вимогам, що містяться у нормативних документах, зокрема п. 10 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.

Отже, на підставі вищезазначеного опонент дійшов висновку, що дисертаційна робота «Еволюція АСЕАН в контексті глобалізаційних викликів XXI століття» заслуговує на схвалення, а її автор – Є. І. Барцевський, на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – «політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку».

Офіційній опонент:

**доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри регіональних систем
та європейської інтеграції
Дипломатичної академії України
при МЗС України**

С.О. Шергін

Підпис Шергіна С.О. засвідчено:

**Перший проректор
Дипломатичної академії України при МЗС України,
кандидат історичних наук, доцент**

В.Г. Циватий